

10 jaar Belvederebeleid

Een dubbelinterview

HENK BAAS EN
NIKKI BRAND

De invloed van het Belvederebeleid op de historische geografie en het historisch cultuurlandschap
Een gesprek met Guus Borger en Theo Spek

In 1999 verscheen de Nota Belvedere (VROM, OCW, LNV en V&W) over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting. Van 1999 tot en met 2009 heeft het programma Belvedere geprobeerd de kloof tussen de cultuurhistorische disciplines en de ruimtelijke ordening en inrichting te overbruggen. Hierbij werd geprobeerd de cultuurhistorie zoveel mogelijk integraal te benaderen, dus zowel vanuit archeologisch, historischgeografisch als bouwhistorisch perspectief. Vanuit het programmabureau Belvedere is onder leiding van Frank Strolenberg enorm veel werk verzet, gebaseerd op de eigen strategische agenda. Men heeft zeer gericht een groot aantal acties uitgevoerd, bedoeld om de Belvedere-boodschap 'behoud door ontwikkeling' bij diverse doelgroepen bekendheid te geven. Daarnaast bestond er een aparte subsidieregeling, die organisaties de mo-

gelijkheid gaf zelf met voorstellen te komen. Met het sluiten van de deuren is ook een eind gekomen aan de impulsen van het programmabureau en de subsidieregeling. Het is daarom een goed moment om terug te kijken op die 10 jaar: wat heeft het opgeleverd, en dan specifiek voor de historische geografie? Hebben we als discipline kunnen profiteren van al die aandacht voor cultuurhistorie? En is het historisch cultuurlandschap er beter van geworden? Deze vragen hebben we voorgelegd aan Guus Borger en Theo Spek. Borger is betrokken geweest bij het begin van Belvedere, terwijl Spek vooral in de eindfase een rol heeft gespeeld. Tevens is het een gesprek met een scheidende hoogleraar historische geografie en met een beginnend hoogleraar landschapsgeschiedenis. Hebben zij verschillende ideeën over de toekomst van het vakgebied?

PERCEPTIE IS OOK NIET ALLES

Het gesprek met Guus Borger vindt plaats op zijn nieuwe werkkamer aan de Nieuwe Prinsengracht in Amsterdam. Hier zetelt het 'Amsterdam Institute for Metropolitan and International Development Studies' (AMIDSt), waar Guus Borger – ondanks zijn emeritaat – nog altijd een werkkamer heeft. Privé is hij zojuist verhuisd van Amsterdam Zuidoost naar Musselkanaal, maar hij heeft toch kans gezien om met ons over 10 jaar Belvedere te praten. Het werd een gesprek over veel meer dan Belvedere.

1. Wat zijn je ervaringen met Belvedere?

Daarin moet ik onderscheid maken tussen de aanloop van Belvedere en de verdere uitvoering ervan. Bij de opzet van het project was ik wel betrokken, bij de uitvoering veel minder. Om de steun binnen de ministeries te maximaliseren, heeft men (de beleidsambtenaren) de begrenzing van de Belvedere-gebieden zo veel mogelijk laten aansluiten op bestaande beleids-categorieën. Dat was ambtelijk-strategisch prima, maar wetenschappelijk geniet een dergelijke aanpak niet de voorkeur. Ik heb daarom voor een andere benadering gepleit: ga niet uit van eerder aangewezen gebieden/regio's, maar zoek in Nederland naar die gebieden die landschapelijk en cultuurhistorisch het meest interessant zijn. Bij welke gebieden kom je *dan* uit? Eerst integraal kijken naar de inhoud, die begrenzen en vervolgens de voornaamste karakteristieken daarvan benoemen. Dat leidt tot nieuwe inzichten. Uiteindelijk is niet gekozen voor deze aanpak. Desalniettemin hebben Fred Schoorl – die zich de benen uit het lijf heeft gelopen om alle ministeries op één lijn te krijgen – en later ook Frank Strolenberg – als trekker van het programma – ambtelijk veel steun verworven. Daarvoor alle complimenten. Weliswaar niet zoals ik graag zou zien – we waren het inhoudelijk volstrekt met elkaar oneens – maar ik heb alle waardering voor het werk. Bij de uitvoering ben ik niet al te veel betrokken geweest, hoewel ik de eerste twee jaar wel in de

selectiecommissie heb gezeten. Dat was een interessante periode: de verwerking van de subsidieaanvragen was nog niet ondergebracht bij het Stimuleringsfonds voor de Architectuur. Als commissielid moest je enorme stapels aanvragen doorlezen. De historische geografie zat er vanaf het begin goed in.

Veel aanvragen kwamen uit de sector zelf (veel uit de 'heemkunde'), minder vanuit de 'buitenwereld'. De formalisering van de procedures heeft er waarschijnlijk voor gezorgd dat de eerstgenoemde sector later minder aan bod is gekomen. Professionele ontwerp bureaus, stedenbouwkundige bureaus en dergelijke hebben het initiatief gaandeweg steeds meer naar zich toegetrokken.

2. Heeft Belvedere haar doel bereikt?/Is Belvedere geslaagd, en zo ja, hoe kan dat?

Ja! Belvedere kwam op het juiste moment, toen de herwaardering van het verleden hier op gang kwam. Het heeft in Nederland erg lang geduurd voordat men zover was. Direct na de Tweede Wereldoorlog stond Nederland op gespannen voet met het verleden. Dat hangt ongetwijfeld samen met de opstelling van de 'goede vaderlanders' in de Tweede Wereldoorlog en de verwerking van de koloniale erfenis in de Oost. Toen de behoefte aan een eigen verleden manifest werd, heeft Belvedere in die behoefte voorzien. Tegelijkertijd moet je zeggen dat er inmiddels sprake was van schaarste. Direct na de oorlog was 90% van alle gebouwen 'oud' en daarom moest in de jaren '60 en '70 alles nieuw zijn. Maar door de voortgaande nieuwbouw werd 'oud' steeds schaarser en groeide de belangstelling voor het verleden. Ook Europa heeft ons daarbij geholpen. 1970 was het Europees Natuurbeschermingsjaar en 1975 het Europees Monumentenjaar. Daarna was het de beurt aan de cultuurhistorie en ook aan het landschap.

Overigens is in de loop van de tijd in de slogan van Belvedere 'behoud door ontwikkeling' het accent verschoven van behoud naar ontwikke-

ling. Behoud door ontwikkeling *suggereert* dat je gaat ontwikkelen: dat is het zwakke gebleken. Het gaat dan om een vorm van ontwikkelen waarbij het verleden een leuk randje is voor plannenmakers. Natuurlijk moet je investeren in het culturele erfgoed, maar staat daarbij de ontwikkeling voorop of het behoud? Het behoudsargument is behoorlijk uit het oog verloren. Veel archeologen hebben Belvedere daarom van begin af aan gezien als een bedreiging. Het 'ontwikkelen' van het archeologisch erfgoed is namelijk lastig. De archeologie moet het vooral hebben van behoud door bescherming. Bij het historisch landschap ligt dat anders. Daar zit je met de noodzaak om de inrichting van de ruimte aan te passen aan de nieuwe eisen van de tijd. Verandering is dus altijd iets waar aandacht voor moet zijn.

3. *Wat was de invloed van Belvedere op het historische landschap?*

Voor de gebouwde omgeving veranderde er niet zoveel door Belvedere. Belvedere heeft vooral impact gehad op de historische geografie en het historisch cultuurlandschap. De belangrijkste winst is dat het historische landschap publiekelijk is geaccepteerd als onderdeel van het culturele erfgoed. Landschap en cultuurhistorie dinken nu overal op in de planvorming. Of men er het maximale uithaalt is de vraag, maar de aandacht voor het verleden is sterk gegroeid. Vanwege een pleidooi voor het belang van het historisch gegroeide landschap ben ik in het begin van de jaren '80 nog weggehoond door de ontwerpers van de Landinrichtingsdienst. Maar ook daarna is het historische landschap als monument nog lang omstreden gebleven. De eerste nota van de dr. A.A. Beekman Stichting (1985) was bedoeld om aandacht te vragen voor het belang van het historische landschap.

Omstreeks 1960 is er tijdens de behandeling van de eerste Monumentenwet in de Tweede Kamer uitgebreid gesproken over de relatie tussen de zorg voor monumenten en het behoud van het landschap. Maar het Ministerie van Landbouw

wilde niet; het landschap mocht niet 'op slot'. Bij de herziening van de Monumentenwet is in 1988 opnieuw een poging gedaan om het historische landschap onder de beschermende werking van die wet te brengen. Hoewel men daar toen niet onwelwillend tegenover stond, was de politieke aandacht op dat moment vooral gericht op de decentralisatie van het monumentenbeleid naar de provincies en gemeenten. Daardoor is het landschap in 1988 opnieuw buiten de Monumentenwet gebleven, zij het met de toezegging dat de bescherming van het landschap geregeld zou worden bij de herziening van de Natuurbeschermingswet. Die belofte is uiteindelijk in 2005 ingelost. Mede dankzij Belvedere.

Ook vanuit Europees perspectief kwam Belvedere op het juiste moment. Door een groeiende overproductie werd de verdere intensivering van de landbouw steeds problematischer. Vroeger of later moest er een fundamentele verandering komen in de Europese landbouwpolitiek. Als gevolg daarvan groeide overal in Europa de aandacht van politiek en publiek voor de betekenis van het landschap voor natuur en recreatie, de zogenaamde consumptieve functie van het landschap. De kracht van de agrarische sector ligt in Nederland echter niet in de grondgebonden landbouw (akkerbouw, melkveehouderij), maar in de intensieve veehouderij, de glastuinbouw, de bloemensector en de bollenteelt. Die intensieve sectoren werken voor de wereldmarkt en zijn daardoor weinig gevoelig voor veranderingen in de Europese landbouwpolitiek. Ondanks een toenemende publieke belangstelling voor de consumptieve functie van het landschap is het Ministerie van Landbouw zich blijven verzetten tegen de bescherming van het historisch gegroeide landschap. Voorkomen moest worden dat het landelijk gebied 'op slot' zou gaan, ook al is er in de grondgebonden landbouw nauwelijks nog droog brood te verdienen. Doordat de Nederlandse landbouwsector een toegevoegde waarde heeft van meer dan 40 miljard euro, is de machtspositie van LNV

Heerlijk Stoutenburg, een project in de geest van Belvedere. Deze impressie toont een plan om het kasteelterrein door middel van hedendaagse architectuur zijn herkenbaarheid terug te geven. Amersfoort heeft dit plan inmiddels verworpen (foto RCE).

nog altijd heel groot. Het landelijk gebied is in het beleid van LNV vooral van belang als potentiële expansieruimte voor de intensieve teelten. Daarom moet ontwikkeling in het landschap door kunnen gaan en is het ministerie afkerig van beschermende maatregelen. Er moet ruimte blijven voor nog meer kassen, megastallen en dergelijke.

4. Wat was de invloed van Belvedere op de historische geografie als discipline?

De paradox is dat er enorm veel maatschappelijke aandacht is voor het historisch cultuurlandschap, maar dat de aandacht daarvoor in de academische vorming nauwelijks nog bestaat. Dat is op z'n minst opmerkelijk te noemen,

maar dat ligt niet aan Belvedere. Wel is het zo dat het accent zozeer naar de toepassing verschoven is dat het echte onderzoek, het werken met bronnen gericht op de onderbouwing of weerlegging van een argumentatie, is verdwenen. Wellicht speelt de toegenomen invloed van de vormgevingswereld hierin een rol. Die wereld is namelijk meer gericht op de vorm dan op het proces en de inhoud. Het Belvedere-onderwijsnetwerk zit ook op die toepassing en veel minder op de inhoud. Er bestaat het idee dat we alles wel weten. Bovendien is de perceptie erg belangrijk geworden. Het gaat nu vooral om beleidsgerichte kennis over de omgang met erfgoed, en minder om kennis van *het verleden zelf*. Uiteindelijk heb je een maatschappelijk draagvlak nodig om een opleiding overeind te houden.

Vijftientig jaar heb ik me ingezet om mensen op te leiden voor de toepassing, de acceptatie van de kwaliteit van het historische landschap binnen de ruimtelijke planvorming.

Maar ik heb ook altijd gezegd: ik leid studenten niet op voor de WW. Maar nu er een beroeps-perspectief voor historischgeografen is ontstaan, ontbreekt het ons aan mogelijkheden om jonge mensen zo op te leiden dat zij in staat zijn om fundamentele vragen rond de inrichting, vormgeving en verandering van de ruimte zelfstandig te kunnen onderzoeken en beantwoorden.

Maar zo liggen de feiten nu eenmaal. Voor mij is het de vraag of het de juiste vragen zijn die nu worden gesteld en onderzocht. Kan een verkeerd gestelde vraag ooit tot een goed antwoord leiden? Erfgoedstudies leiden breed georiënteerde mensen op, maar zijn zij in staat om fundamenteel onderzoek te doen, gebaseerd op primaire bronnen? Aan de andere kant kun je de vraag stellen: is er in deze tijd nog wel behoefte aan of noodzaak tot het doen van dergelijk onderzoek? De laatste vijftig jaar is er veel ruimte gekomen voor de historische geografie. Helaas is de groep van historischgeografen in ons land uiteindelijk te klein gebleken om echt de kansen te pakken die zich voordeden.

5. *Wat zijn de opgaven voor het historische landschap in de toekomst?*

Ik verwacht geen terugval in aandacht voor het historisch landschap. De onderlinge concurrentie tussen de regio's (krimp) wordt steeds belangrijker. Het 'westen' heeft dit nog niet in de gaten, maar er zullen grote verandering optreden. In de krimpgebieden richt het ruimtegebruik zich al steeds meer op een benutting van de hoogwaardige gebiedskenmerken. Drenthe doet het fantastisch als woonomgeving, de Blauwe Stad niet. Het laatstgenoemde gebied presenteert zich als nieuwbouw, Drenthe benadrukt het historische en natuurlijke karakter, ook al is de inrichting en vormgeving van dat gebied ingrijpend veranderd door de ruilverkaveling. De perceptie van de woon- en leefomgeving blijkt dus heel belangrijk te zijn. Daarin liggen voordelen die er om vragen uitgbaat te worden. Er zou in dat opzicht meer regie moeten komen uit de provincie.

Zoals ik al zei, is er een gebrek aan mogelijkheden om jonge mensen toe te rusten voor het onderzoek van de vragen die samenhangen met de toepassing van het principe 'behoud door ontwikkeling'. Hier in 'Amsterdam' is het zo opgevat dat de historische bronnen bestudeerd werden in dienst van de ruimtelijke inrichting.

Uiteindelijk is het niet gelukt om een faculteit Ruimtelijke Wetenschappen op de been te houden. Er was hier veel relevante kwaliteit, maar het is helaas niet gelukt om een gemeenschappelijk programma te maken. Toen de fysisch-geografen en archeologen eruit stapten, was de expliciet *geografische* invalshoek van de Amsterdamse historische geografie een gepasseerd station. Het is symptomatisch dat de nieuwe leerstoel Landschapsgeschiedenis van Theo Spek in Groningen bij de Letterenfaculteit is ondergebracht. Daar moet op faculteitsniveau over gesproken zijn en dat heeft ongetwijfeld effect op de inhoud van de studie. Ik had overigens van de academische archeologie verwacht dat zij zich zou ontwikkelen tot een spin in het web van de commerciële archeologie, maar die belangstelling blijkt niet groot. Men wil kennelijk geen dienstmaagd zijn van 'de markt'.

De sterke tendens om de perceptie heel belangrijk te laten zijn, is overal waarneembaar. De oppervlakkigheid spat eraf. Is er dan nog een toekomst voor de oude historische geografie, voor de controle van de geijkte verhalen aan de historische bronnen? Of is bestaande literatuur en kaartonderzoek voldoende voor bevestiging van – vaak al sinds lang vaststaande – ideeën? Is er met andere woorden behoefte aan een kritische reflectie op de literatuur en de bronnen? Ik zou graag zien dat er in het onderwijs weer wat meer ruimte kwam voor fundamenteel onderzoek. De huidige academische werkelijkheid biedt die ruimte echter niet. Dat is een probleem dat verder reikt dan de historische geografie. Voor de ontwikkeling van Nederland als kennisland is het van belang dat de universiteit zich op meer richt dan op het uitreiken van diploma's.

EEN DELTAPLAN VOOR DE HISTORISCHE GEOGRAFIE

Het gesprek met Theo Spek vindt plaats in het nieuwe onderkomen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in Amersfoort, één van de werkgevers van Theo. Hier werkt hij binnen de afdeling landschap aan de positionering van het historisch cultuurlandschap als deel van ons cultureel erfgoed. Binnenkort zal hij voltijds aan de slag gaan als hoogleraar landschapsgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit van Groningen. In het moderne kantoorgebouw praten we geanimeerd over Belvedere, en ook over de manier waarop we met een kleine groep het vak historische geografie moeten redden.

1. Wat zijn je ervaringen met Belvedere?

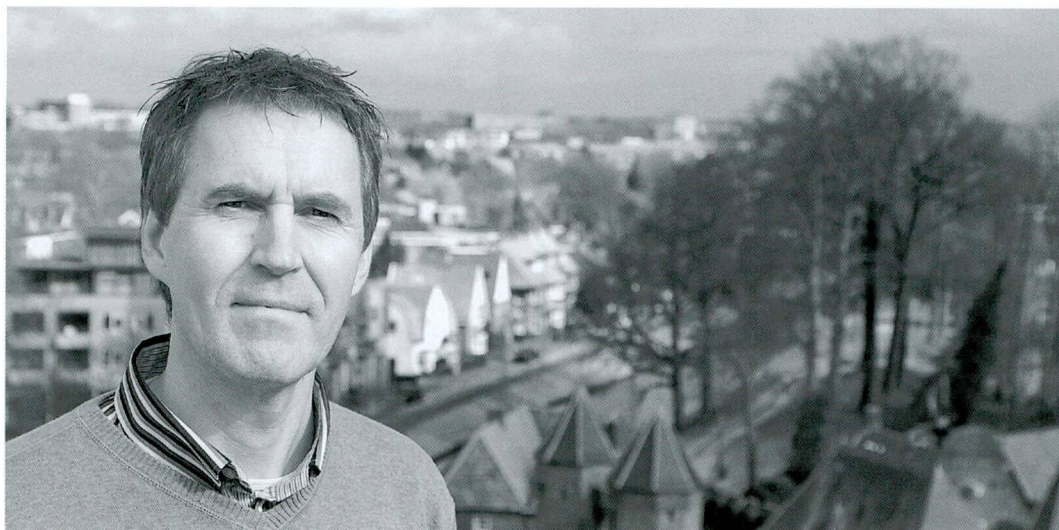
Ik heb het hele proces meegemaakt. Maar ik ben met name in 'de tweede helft' van het programma intensiever betrokken geraakt vanwege mijn rol in de adviescommissie bij de subsidieregeling Belvedere. Dat was altijd een aanzienlijke klus omdat er op jaarbasis tussen de 100 en 150 subsidieaanvragen binnenkwamen. Het viel me op dat van de drie disciplines de architectuur in de aanvragen voorop liep met het cultuurlandschap als goede tweede. Kennelijk is de archeologie toch altijd een knelpunt binnen Belvedere gebleven. Ik heb maar weinig voorstellen gezien waarin de archeologie echt voorop stond. Het feit dat er tien jaar over nagedacht is en dat ze dan in een boek als *Belvedere.nu* een parkeer-garage in Woerden als beste voorbeeld in een terugbeschouwing noemen, toont misschien wel een beetje de magere oogst van de archeologie. Er zaten veel meer stedelijke projecten bij dan ik van te voren had gedacht. Soms zijn dat betrokken burgers die tegen de overheid ageren. Die lopen dan wel tegen de criteria van Belvedere aan, namelijk dat je 'mentale ondersteuning' moet hebben van lokale overheden om subsidie te krijgen. Idealisten blijken vaak ook niet zo handig in het verpakken van hun boodschap. Dat is de realiteit van de subsidiewereld. Niet alle aanvragers deden overigens mee omdat ze

bevolgen waren van cultuurhistorie; velen deden het meer uit een soort opportunisme. Er ontstaat ook een soort routine, sommige aanvragers probeerden het bij iedere subsidieronde opnieuw, telkens met een andere aanvraag. Of er werd telkens vervolgsubsidie aangevraagd, dan ging men 'stapelen'. Dan wilde je nog wel eens zeggen: ok, we hebben als Belvedere onze naam aan dit project verbonden, we steunen ze tot de definitieve publicatie.

Maar de kracht van Belvedere zit ook niet in de specifieke projecten maar in het normaal worden van de samenwerking tussen de disciplines. In de jaren '80 en '90 ontwikkelden de vakgebieden zich echt los van elkaar. Dat integrale denken in de beginjaren van Belvedere was echt pure winst. Het feit dat het vanzelfsprekend werd om met andere vakgebieden samen te gaan werken was erg stimulerend, dat was daarvoor nog echt uitzondering. Die mentaliteitsverandering, een grote verandering, komt echt door Belvedere. Er is in de loop van het Belvedere-programma ook een soort subcultuur van Belvedere-specialisten ontstaan. Bij elkaar denk ik dat dit zo'n 200 personen zijn die zich puur op Belvedere zijn gaan richten. Hier zitten ook opportunistische ontwerpers bij, die waarschijnlijk nu proberen via de subsidieregeling 'Mooi Nederland' diezelfde ideeën gerealiseerd te krijgen. Ik ben overigens wel erg benieuwd of zonder de financiële impulsen van Belvedere cultuurhistorie een blijvend onderdeel is van ontwerp en planvorming, ik denk het haast wel. De cultuurhistorie zelf was ook zonder het actieprogramma wel in opmars, door de globalisering en de vergrijzing, ze heeft geprofiteerd van de tijdgeest. Erfgoed is een aparte subcultuur geworden waarin de basisdisciplines samenkomen.

2. Is Belvedere volgens jou geslaagd in haar doelstelling? Heeft Belvedere haar beloften ingelost?

Ja, de Belvedere-gedachte is breed verspreid bij ontwerpers en in het beleid, maar de doorvertaling van het gedachtegoed van Belvedere bij gemeenten is nog altijd zwak, zelfs als ze een

'huisadviseur' bij de Grontmij of Arcadis hebben. Dat is een aandachtspunt waar vanuit de erfenis van Belvedere aandacht voor moet komen. Daar moet ook de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een rol in spelen lijkt me, bijvoorbeeld via cursussen, al bestaat de tendens om juist meer afstand te nemen tot gemeenten. Maar in mijn beleving zijn gemeenten toch cruciaal, daar liggen de verschillende ruimtelijke plannen waarin het gebeurt. Wellicht dat je voor historische geografie of landschap – net zoals je nu regioarcheologen hebt – in de toekomst met 'landschapsconsulenten' zou kunnen gaan werken, dus met mensen die voor meerdere gemeenten de zaak in de gaten houden. Ze zouden als verbindende schakel kunnen optreden tussen de vakwereld, de wetenschap en de praktijk van de gemeente. Want de individuele gemeenten kunnen het niet goed bolwerken. In de praktijk heeft zo'n gemeente een beleidsmedewerker in dienst die voor één of twee dagen in de week het thema landschap moet behartigen, in de volle breedte. Door de politiek-bestuurlijke context komt er bovendien in de praktijk weinig terecht van enige aandacht voor het historische cultuurlandschap, men heeft maar zeer beperkte speelruimte. Daarbij komt

nog dat de ambtelijke duurzaamheid bij gemeenten erg laag is. Je bent voortdurend bezig nieuwe mensen bij te scholen. Hoe we dit moeten oplossen weet ik niet precies, maar ik ben ervan overtuigd dat er iets bovenregionaals moet worden georganiseerd, gericht op de gemeentelijke ondersteuning. Die Belvedere-specialisten waar ik het zojuist over had, die groep van 200 mensen, zitten toch op een hoger ambtelijk niveau, dus niet bij gemeentelijke ruimtelijke ordeningsspecialisten. De Belvedere-projecten waar ik zelf bij betrokken was waren gericht op natuurbeheer, in samenwerking met terreinbeherende organisaties. Als gevolg van het feit dat ze zelf gronden in handen hebben konden deze organisaties ook snel belangrijke successen boeken. Het is ook een wereld waarin organisaties elkaar goed kennen. Bij gemeenten is dit uiteraard veel lastiger. Interessant is de connectie tussen landschap en cultuurhistorie enerzijds en de ruimtelijke ordening anderzijds, waarbij de cultuurhistorie zich ontwikkeld heeft tot een, oneerbiedig gezegd, 'smeermiddel' richting de burgers. Dat zijn ook (in)directe effecten van Belvedere. Voor dit interview probeerde ik me terug te verplaatsen naar de periode van voor Belvedere, en dat lukte

bijna niet. We keken toen vooral terug, we waren bezig met de vraag hoe het verleden in elkaar zat. Tegenwoordig wordt je veel meer gedwongen vooruit te kijken, naar hoe het verder gaat. Om mee te denken met ontwikkeling. De historische geografie was altijd een geïsoleerd, op zichzelf staand vakgebied, maar nu hebben we via de ontwerpers en ruimtelijke ordenings-specialisten verbinding met de toekomst! Daar in lopen we voorop, ook vergeleken met vooruitstrevende landen als Scandinavië, Engeland en Amerika, daar wordt met bewondering naar Nederland gekeken. Wel is Belvedere een typisch Hollandse oplossing, want het getuigt van koopmansgeest (in kennis mag alleen worden geïnvesteerd wanneer er een directe toepassing is) terwijl het tegelijkertijd een schoolvoorbeeld van een compromiscultuur (polderen) is! Het verbindt immers behoud en ontwikkeling met elkaar, als je erover nadenkt toch best bizar. Vanuit beide uitersten kan ik me voorstellen dat het uiteindelijke resultaat onbevredigend is. Iets dat Ed Taverne ook wel heeft geventileerd. Wat hem betreft moet een nieuwe ontwikkeling ook vooral de huidige tijdgeest uitstralen. Anderen, die meer voor behoud gaan, zien juist met lede ogen aan hoe de ontwikkeling aan de haal gaat met de cultuurhistorie. Het is in de praktijk ook best lastig hoor, een flitsend ontwerp maken dat recht doet aan het verleden. Je ontkomt vaak toch niet aan enige musealisering of reconstructie, waardoor het uiteindelijke resultaat toch vaak wat truttig overkomt. De vorige directeur van de rijksdienst, Kees de Rooter, zei ooit dat we wat hem betreft de 10-15% van de top van het Nederlandse erfgoed moesten behouden en dat de rest een ontwikkelingsperspectief (c.q. Belvedere) moest krijgen. Zover is het toen niet gekomen, maar ik vond het een sterk voorstel: dat je onderscheid kan maken tussen gebieden waar een 'Nee tenzij' of een 'Ja mits'-regime heerst. Eigenlijk zouden wij als specialisten dit alsnog moeten doen, dat maakt toch indruk. Probleem is daarbij uiteraard om de rest van de maatschappij mee te krijgen.

3. Wat was de invloed van Belvedere op de historische geografie als discipline?

Allereerst zitten we veel minder in een isolement: in zowel de onderzoeks- als de beleidswereld is de historische geografie onderdeel geworden van het totaal. Maar ondanks de algehele bloei van de cultuurhistorie is de historische geografie als individuele discipline erg bedreigd. Omdat we opgaan in het geheel, zijn we als discipline minder zichtbaar geworden. Het is een soort paradox, dat de opgang van Belvedere min of meer parallel heeft gelopen met de ondergang van de academische historische geografie! In de cruciale fase van Belvedere werden vrijwel geen nieuwe historischgeografen opgeleid: een historischgeograaf is bovendien wat anders dan een landschapsarchitect of ruimtelijke planner met een bijvak historische geografie, hoewel sommige mensen ook verder kunnen doorgroeien op dit punt. Je ziet dat er nu problemen zijn met de opvolging van hoogleraren: Jelle Vervloet moet opgevolgd worden in Wageningen, maar hoeveel historischgeografen voldoen nog aan de daarvoor gestelde eisen op het terrein van een academische promotie en een internationale literatuurlijst op onderzoeksgebied? Hoe is het te verklaren dat ons vak *met de stroom mee* zo weinig succes heeft geboekt? Waarschijnlijk heeft het deels te maken met teruggang bij de academische opleidingen in brede zin, daar hebben bijvoorbeeld de archeologen ook last van. De universitaire vakgroepen in dat vak hebben de afgelopen 10-15 jaar ruim 1500 academici afgeleverd op de arbeidsmarkt, maar zijn blijkens een recent KNAW-rapport in dezelfde jaren toch flink (40%) gekrompen. Ik geef bijvoorbeeld een onderzoekscollege in Groningen, waar ik nieuw onderzoek wil presenteren aan studenten. Ik heb echter de grootste moeite om vernieuwend onderzoek te vinden op het gebied van de historische geografie. Dat is zorgelijk. Veel historischgeografen zijn in de loop van de tijd in andere disciplines en werkvelden terecht gekomen, waarvan historische geografie slechts een marginaal onderdeel

vormt. Zo zijn we dus in hoge mate afhankelijk van mensen die het in de zijlijn doen. Als vak komen we zo niet verder. In Wageningen wordt het in de toekomst ook ingewikkeld omdat naast Jelle Vervloet ook Pim Kooij met pensioen gaat. Om strategische redenen was de Belvedere-hoogleraar die daar was aangesteld (André van der Zande) bovendien geen historischgeograaf geworden, maar meer iemand met planologische en bestuurskundige specialiteit. Een heel positieve ontwikkeling is uiteraard de opkomst van het Amsterdamse erfgoedinstituut CLUE, maar daar valt op dat in een instituut van vele tientallen onderzoekers de historische geografie zo'n marginale rol vervult: alleen Adrie de Kraker en Hans Renes (kleine deeltijd-aanstelling) zorgen daar voor de zo broodnodige opleiding en het onderzoek naar het historische cultuurlandschap. Wanneer je de zaak achteraf nog eens analyseert, blijkt dat de drie aangestelde Belvedere-hoogleraren eigenlijk alle drie boven de drie cultuurhistorische vakdisciplines zijn uitgestegen en zo een meer toegepaste, en soms ook meer abstracte, vorm van Belvedere-onderwijs hebben opgezet, met – opnieuw – een eigen subcultuur. Een belangrijke basisdiscipline als de historische geografie – een onmisbare pijler van het Belvederebeleid – heeft hiervan veel te weinig geprofiteerd, terwijl in de praktijk een schreeuwende behoefte is aan goed onderzoek en goede adviezen vanuit dit vakgebied. Dat betekent dus vreemd genoeg dat de historische geografie minder zichtbaar is geworden – en zelfs is gedevalueerd – in de loop van de Belvedereperiode.

4. Wat was de invloed van Belvedere op het historische landschap?

Op bebouwing en architectuur heeft Belvedere de meeste zichtbare invloed gehad. Volgens mij zijn er weinig plannen geweest die het historische landschap echt ingrijpend hebben veranderd; het is bovendien nog wat te vroeg om er in het fysieke landschap wat van te kunnen zien. Bij de landschapsvisie voor de Drentse Aa, waar

ik zelf bij betrokken ben geweest, was het historische landschap wel richtinggevend bij allerlei ontwikkelingen en zien we ook in het landschap zelf al allerlei positieve effecten. Maar hier hebben we te maken met een bijzonder gebied, waar veel partijen zich achter een visie hebben geschaard en ook de bevolking zeer gemotiveerd is. Maar er zijn geen landschappen beschermd door Belvedere. Mogelijk dat landschappen die toch al zouden veranderen, nu met iets meer aandacht voor behoud van elementen of hoofdstructuren herontwikkeld worden. Misschien dat we over vijftig jaar ineens allerlei retro-landschappen zien waar bij de herinrichting teruggegrepen werd op het verleden. Want in de praktijk is het lastig om aan de musealisering te ontkomen, om met een flitsend ontwerp te komen zonder truttig te worden. Mogelijk dat Belvedere indirect, via mensen en organisatie, wel een duidelijk effect op het historische landschap heeft. Bij Staatsbosbeheer is cultuurhistorie in enkele beheersgebieden richtinggevend gemaakt. Is dat Belvedere? Cultuurhistorie heeft wel een grotere rol in het beleid gekregen, hoewel dat soms wel ver gaat. Bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wordt momenteel de wederopbouwarchitectuur aangeboden: iets wat we tientallen jaren lang heel lelijk hebben gevonden moeten we nu opeens mooi en interessant vinden. Ik moet nog even wennen. Wel is het heel interessant dat men bij de RCE nu ook de rurale landschappen uit de wederopbouw gaat onderzoeken en waarderen. Ik ben benieuwd welk nieuw erfgoed hier uit zal komen rollen.

5. Wat zijn de opgaven voor het historische landschap in de toekomst?

De historische geografie moet sterker verankerd worden in het onderwijs. Nu ligt bij het academische – maar ook het HBO – onderwijs en onderzoek sterk de nadruk op sociale en mentale aspecten van erfgoed, als ook op de toepassing van kennis in ruimtelijke ordening en ontwerp. Maar de aloude basisvragen over de precieze

opbouw en ontstaansgeschiedenis van onze Nederlandse en Europese cultuurlandschappen raken daarbij veel te veel naar de achtergrond, terwijl juist deze basale kennis een onmisbare pijler van toekomstig beleid vormt. Niet voor niets word ik al jarenlang juist voor dit soort vragen vrijwel dagelijks door de praktijk benaderd. Deze oude academische traditie dient met kracht opnieuw te worden opgepakt, met nieuwe interdisciplinaire concepten, methoden en technieken. Ik zal daar in mijn Groningse masteropleiding Landschapsgeschiedenis en in het nieuw op te starten fundamentele onderzoek aldaar hard aan gaan trekken de komende jaren. Een ander aandachtspunt is het instrumentarium voor het behoud van het historische landschap. Moet dat planologische bescherming zijn zoals bij Belvedere, of toch harde wettelijke bescherming van die 10-15% topmonumenten zoals Kees de Ruiter ooit voorstelde? En tot slot is de toekomst van de historische geografie als discipline in het geding. Er zijn maar heel weinig mensen die zich profileren als historischgeograaf en die de kar kunnen trekken. In de archeologie zijn dat er 1500, maar de groep historischgeografen is erg klein, hooguit enkele tientallen. Als je ziet wat ik dagelijks op mijn bordje krijg, dat is gigantisch. Het is raar dat we uit de Nederlandse golf van cultuurhistorisch sentiment zwakker naar voren zijn gekomen. En dat terwijl het publiek volgens mij heel veel *feeling* heeft met het historische landschap. Bovendien zit er veel kracht in de aankomende 'grijze golf'. Via informele netwerken is men er wel mee bezig. Amateurs blijken publicaties namelijk vaak wel te lezen terwijl professionals er geen tijd voor hebben. Het Historisch-Geografisch Tijdschrift zou ook uit die hoek veel aanwinst moeten hebben, daar bestaat enorme belangstelling voor en betrokkenheid met het historisch cultuurlandschap. Het is in ieder geval goed dat het Netwerk Historisch Cultuurlandschap er is

gekomen, dat er jaarlijks een dag is dat de mensen elkaar zien. Zo'n informeel netwerk is uiterst belangrijk, dat misten we nog. Met deze betrokken vakwereld zouden we eigenlijk een Delta-plan moeten maken voor de toekomst van de historische geografie. Dat lijkt me een prima start om de toekomst van de historische geografie in Nederland verder vorm te geven!

10 years of Belvedere-policy and its influence on the historical geography and the historical landscape. An interview with Guus Borger and Theo Spek

In 1999 the ministries of VROM, OCW, LNV and V&W published the Belvedere Memorandum on the relationship between cultural heritage and spatial planning. Under the slogan 'conservation through development' the attached Belvedere-program aimed at connecting several academic, historic disciplines with spatial planning. From 1999 to 2009 the program accomplished a tremendous amount of work based on its own strategic agenda: through the additional grant scheme the Belvedere-program offered organizations the opportunity to raise funds for spatial and academic projects via the submission of specific proposals. The aim was to create awareness of the intrinsic quality of cultural heritage, which could actually benefit from spatial development instead of solely being harmed by it. In 2009 the program ceased to be: it is therefore about time to look back and evaluate. What has it achieved for the historic landscape in general? Has historical geography as an academic discipline been able to benefit from the raised attention? These questions were put to two professors: Guus Borger, retiring professor of historical geography in Amsterdam, who was involved in the early phase of Belvedere and Theo Spek, who recently started working as a professor of landscape history in Groningen, and who played a role in the final stage of the program.